

УДК 811.111 + 81' 373.42

Г.В. Вальчук,

кандидат філологічних наук, доцент
(Хмельницький державний університет)

МЕТАФОРИЧНІ КОНЦЕПТИ В СФЕРІ ЕКОНОМІКИ
(на матеріалі публікацій газети *The Times* та англомовних документів ЄС)

Стаття присвячена дослідженню функціонування метафоричних концептуальних систем у сфері економіки, що проводилося на матеріалі сучасної англійської мови. Увага акцентована на визначенні базових метафоричних концептів для різних елементів економічної сфери. Ключові поняття: метафора, концептуальна метафора, образ-схематичний концепт, метафоричні моделі.

На сучасному етапі розвитку науки метафора вийшла за межі риторики та лінгвістики і перемістилась у сферу суміжних із лінгвістикою дисциплін – теорії пізнання, когнітивної психології, логіки. Феномен метафори, природа й механізми утворення якого залишаються до цього часу не повністю розкритими, осмислюється тепер по-новому, з урахуванням когнітивного підходу до аналізу мовних явищ.

Сучасні лінгвістичні дослідження, трактуючи метафору як мисленнєвий та когнітивний феномен, дають можливість говорити про універсальність метафори, її присутність у концептуальних структурах людського мислення. Саме метафори структурують образи та уявлення і визначають спосіб мислення людини [1:351; 2:207; 3:3]. Метафора здатна обумовлювати категоризацію певної предметної області [4:5], а також формувати образ світу в цілому. Слідом за Дж. Лакоффом та М. Джонсоном [3], ми дотримуємося думки, що наша буденна понятійна система, категоріями якої ми мислимо, є метафоричною за своєю суттю.

Метафора, виникаючи в мові постійно, є незамінним знаряддям мислення та пізнання оточуючого світу, "наймогутнішим засобом формування нових концептів, тобто відображення в мовній формі нового знання про світ – емпіричного, теоретичного або художнього освоєння дійсності. А це означає, що в метафорі простежується саме зародження думки та її втілення у мові" [5:81]. Подібні спостереження ще раз підтверджують той факт, що мова й мислення, будучи двома самостійними сферами, залишаються тісно пов'язаними між собою. Лінгвісти-когнітологи розмежовують власне мовну метафору та метафору концептуальну. Метафора, що існує в мові й мовленні, ґрунтується на концептуальній метафорі як результаті процесу, що розгортається на концептуальному, глибинному мисленнєвому рівні. Концептуальна метафора використовується для вербалізації понять, позначення того, що не мало до неї словесного вираження [6:66-67]. Створюється концептуальна метафора на асоціативно-образній основі та усвідомлюється носіями мови як семантично двохпланове утворення: перенесення інформації з однієї області знань (джерела – *source domain*) в іншу – так звану галузь мети (*target domain*). Це явище, що формується не в мові, а у мисленні – людина концептуалізує одну ментальну сутність в термінах іншої, створюючи при цьому новий гносеологічний образ. Шляхом аналізу метафор можна визначити ті аспекти картини світу, що безпосередньо проникають у структуру мовних одиниць.

Для розуміння складних змін, що відображаються у світі, при використанні метафори як процедурного механізму когнітивної обробки інформації людина використовує, цілком природно, найбільш близькі та споріднені з нею поняття. Найуніверсальнішим і стабільним таким підґрунтям є людина і все, що з нею пов'язане, що підтверджує ще раз тезу про антропоцентризм людського мислення [7:8], а відповідно й метафора за своєю суттю теж є антропоцентричною. Основна причина незмінної присутності метафори у концептуальній системі полягає в тому, що більшість життєво важливих для людини та її діяльності концептів (таких, як час, стан, емоції та ін.) є або абстрактними, або недостатньо дискретними та структурованими. Як наслідок виникає необхідність використовувати для їхньої концептуалізації більш чітко організовані, доступні розумінню концепти (зокрема, об'єкти, просторові орієнтири і т.п.). Саме така потреба осмислення явищ одного плану в термінах явищ іншого плану і спричиняє поширення метафори в концептуальних структурах мислення [3:72].

Велика кількість метафор створюється у сферах функціонування мови, які потрапляють у центр особливої уваги громадськості, та з проблем, дискусійних у суспільстві, таких, як політика, економіка, екологія та ін. Наша стаття присвячена дослідженню сучасного процесу метафоризації в англійській лексиці соціально-економічного змісту, яке проводилося на матеріалі газетних текстів і англомовних документів Євросоюзу. У мові засобів масової інформації метафора завжди була надзвичайно продуктивним об'єктом дослідження, тексти офіційно-ділового стилю не залучалися як матеріал для вивчення цього явища.

Метафоричній концептуалізації в досліджуваних текстах з тематики європейської інтеграції підлягали такі сфери соціально-економічної діяльності: економіка Євросоюзу в цілому, єдиний ринок, економічно-грошовий союз, спільна грошова одиниця (євро), централізована банківська система. Співіснування таких галузей діяльності людини пояснює, на наш погляд, єдність їхньої концептуальної організації: концептуальну основу осмислення понять цієї групи формують концепти *Людина*, *Шлях*,

Контейнер, Зв'язок, Сутність, Субстанція, а також ряд концептів зі складною внутрішньою структурою – Бізнес, Театр, Техніка, Спорт та ін.

Провідну роль у концептуалізації економіки ЄС у цілому відіграє образ-схематичний концепт **Людина**. Економіка репрезентується як слабка істота – ... *European economic weakness*; як особа, що має неприємності – *Manufacturing woes raise hopes of European rate cut*; як поганий виконавець – *Europe's poor economic performance* ... Економічне відродження Євросоюзу осмислюється як зміцнення стану – *reinforcing Europe's economic strength*; оздоровлення організму – *signs which point to a recovery in European economy*. Економіка ЄС у цілому персоніфікується, уособлюється з людиною як живою істотою із властивими їй слабкостями, проблемами, хворобами.

Єдиний ринок представлено переважно в термінах руху. Такий метафоричний концепт, як показали результати дослідження, є концептуальною основою багаточисленних окремих концептів – шлях із перешкодами, етап процесу, стрибок, крок, падіння, сковзання, підйом, подорож. Однак саме єдиний ринок та його інтеграція репрезентуються за допомогою метафоричних концептів – **Етап процесу** – *at the single market stage* – та **Шлях із перешкодами** – *removing the obstacles to market integration*. Концептуалізується це поняття також через образ-схему **Техніка**, залучення якої стимулюється дією таких чинників, як досягнення науково-технічного прогресу, престиж техніки в сучасному суспільстві. Зокрема, єдиний ринок асоціюється з добре налагодженим механізмом – *a smooth functioning of the single market; the smooth running of the single European market*; двигуном – *Progress is driven by market forces*.

З метафоричною репрезентацією **економічно-грошового союзу**, його створенням та становленням пов'язано представлення ряду понять на основі образ-схематичного концепту **Контейнер**. Нове утворення у складі Євросоюзу репрезентується як обмежений простір, у рамках якого відбувається певна діяльність. Економічно-грошовий союз описується як споруда із властивими їй елементами та атрибутами – *the purpose of EMU was to build a "common house" for the peoples of Europe; the construction starts with, a monetary roof*. Створення і стан нового об'єднання репрезентуються також через образ-схему **Рух**, на базі якої формується ряд більш конкретних метафоричних концептів: **Створення економічно-грошового союзу** – **Крок**, **Стрибок** – *Monetary union is a big step of integration; the leap to currency union*; **Стан економіки** – **Падіння** – *manufacturing activity in the 11 eurozone countries declined*. Новостворене об'єднання представлено також у термінах **Бізнесу**: **Економічно-грошовий союз** – **Промоутер** – *monetary union will boost European growth*; **Реформатор** – *the advent of EMU doesn't just change the world's financial landscape, it also could alter the global balance of power*; **Партнер** – *the social partners on economic and monetary union*.

Система понять, що описують спільну грошову одиницю – **євро**, її введення, стан і ставлення до неї соціуму, організується на базі ряду концептуальних метафор, центральною з яких є **Євро – Людина**. Основними метафоричними концептами даної моделі слугують: **Євро** – 1) **Новонароджена дитина** – *the birth of the euro; the EU baby euro*; 2) **Промоутер** – *The euro will boost eurozone trade*; 3) **Бізнесмен** – *The euro started trading with no problems*. Введення та стан євро концептуалізуються за допомогою образ-схеми **Рух**: концептуальні метафори **Введення євро** – 1) **Крок** – *a decisive step towards the ever closer political union of Europe*; 2) **Стрибок** – *a leap to a new era of shared policymaking*; 3) **Успішний старт** – *the euro is safely launched*; **Занепад євро** – 4) **Падіння** – *the euro's decline; the euro's fall; the euro slides to record low*; **Відродження євро** – 5) **Зростання** – *The euro gained against the pound; The euro ... climbing* ...

Європейський Центральний Банк (ЄЦБ) осмислюється як **Людина** у всій системі її зв'язків із оточуючим світом та інтерперсональних взаємин. Так, ЄЦБ уособлюється з людиною, яка зазнає невдач та утиску – *ECB fails to act; The ECB coming under pressure*; надає підтримку – *The ECB bolstered the fragile currency; the prospect of ECB market intervention to prop the euro*; відмовляється надати допомогу – *The ECB refused to come to the aid of German economy*. Одночасна реалізація образ-схематичних концептів – більш загального **Людина** та більш конкретного **Бізнес** лежить в основі метафоричного уявлення **ЄЦБ** як **Промоутера** – *The basic task of the ECB is to promote the smooth operation of payment systems*; **Банкіра** – *to conduct foreign exchange operations consistent with the provisions of Article 111*; **Інспектора** – *to levy penalty interest; to impose fines or periodic penalty payment*.

Проведене дослідження та визначення домінуючих метафоричних концептів підтверджують антропометричність метафори як вияв антропоцентричності людської свідомості. Базовими метафоричними моделями, сформованими взаємопов'язаними метафоричними концептами, що структурують концептуальну сферу економіки, визнано моделі **Людина**, **Рух**, **Контейнер**. Так, різні соціально-економічні утворення, явища, процеси уособлюються з людиною, її світом і буттям. Життєдіяльність людини тісно пов'язана з концептом руху. Оточуюча її реальність та елементи її діяльності репрезентуються в термінах сутностей і субстанцій, що рухаються, таким чином, діяльнісні аспекти людського існування в світі організуються за моделлю Руху. В рамках моделі **Контейнер** формується метафоричне уявлення про світ людини, зокрема економічну сферу, як структуру контейнерів, як місткість для різних елементів.

Таким чином, метафора є важливим і незмінним засобом утворення нових концептів за допомогою знаків мовної системи, випробуванням способом мовного освоєння нового у позамовній дійсності. Спостереження за мовним матеріалом у сфері досліджуваної лексики повністю підтверджують думку науковців про те, що метафора і надалі залишатиметься традиційним значущим засобом для створення нових смислів, а також займе в теорії мови ще помітніше місце [8:47]. Перспективним є подальше й поглиблене вивчення метафоричних концептуальних систем у різних сферах людського буття на матеріалі як публіцистичних і офіційно-ділових текстів, так і художніх творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике // Фундаментальные направления современной американской лингвистики / Под ред. А.А.Кибрика, И.М.Кобозевой и И.А.Секериной. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – С. 340-369.
2. Gibbs R.W., jr. The Poetics of Mind (Figurative Thought, Language and Understanding). – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 527 p., I-IX.
3. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: Chicago University Press, 1980. – 242 p.
4. Чес Н.А. Функционирование метафорических концептуальных систем в текстах современной англоязычной прозы (на материале художественной литературы): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10. 02. 04 / Моск. гос. лингв. ун-т. – М., 2000. – 27 с.
5. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 142 с.
6. Опарина Е.О. Концептуальная метафора // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 65-77.
7. Молчанова Г.Г. Некоторые языковые механизмы вариативной интерпретации действительности (эволюция метафоры – метафора эволюции?) // Вестник МГУ. – Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – № 2. – 2002. – С. 7-12.
8. Телия В.Н. Метафора как модель смысла производства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 26-52.

Матеріал надійшов до редакції 1.04.2004 р.

Вальчук Г.В. Метафорические концепты в области экономики (на материале публикаций газеты The Times и англоязычных документов ЕС).

Данная статья посвящена исследованию функционирования метафорических концептуальных систем в сфере экономики, которое проводилось на материале современного английского языка. Внимание акцентируется на определении базовых метафорических концептов для разных элементов экономической области. Ключевые понятия: метафора, концептуальная метафора, образ-схематический концепт, метафорические модели.

Valchuk G.V. Metaphoric Concepts in the Sphere of Economics (on the Material of the Publication of the newspaper The Times and English-language documents of the EU).

The article is devoted to the research of the functioning of metaphoric conceptual systems in the sphere of economy. The research was conducted on the material of the modern English language. The attention is focused on the determination of basic metaphoric concepts for different elements of the economic sphere. Key words: metaphor, conceptual metaphor, image-schematic concept, metaphoric models.